

Tiedemies, lahjakkaat ja naiset

■ ULLA-MAIJA SALO

Kari Uusikylä: *Naislahjakkuus*.
PS-kustannus 2008.

Nainen on nimi kielessä ja Kari Uusikylän kirjan otsikossa. Kirjassa pyritään ymmärtämään naislahjakkuutta ja tavoitellaan näkemystä siitä, mikä naislahjakkuudessa on olennaista ja tärkeää. Mutta keitä ovat naiset ja minkälaisesta lahjakkuudesta nyt puhutaan?

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa luodaan katsaus lahjakkuuteen, luovuuteen, naislahjakkuuden historiaan ja nykytilanteeseen. Liikkeelle lähdetään yli sadan vuoden takaa, lahjakkuustutkimuksen ”kantaisista”. Suuri joukko tiedemiehiä, lähinnä yhdysvaltalaisia psykologian edustajia, ”suuria nimiä ja aikansa monipuolisia tutkijaineroja”, juoksutetaan estradille. Kirjan rakenne on hankala ja asia katkeilee, kun teksti on paloitetu parin sivun mittaisiin alalukuihin ja otsikoita on paljon.

Kirjan alkupuoli on tarkoitettu taustaksi, jonka avulla naisten puheenvuoroja voi jäljempänä tulkita. Niinpä lukijalle muun muassa kerrotaan, miten ”kaavamaisesti miehekäs mies tai naisellinen nainen” on harvoin luova. Tämän ovat tutkimukset osoittaneet. Uusikylä ei tarkemmin kerro, mistä tutkimuksista on kysymys, mutta puhuttaa niitä, jotka tietävät. Ensimmäisessä pääluvussa ”tiedemies” nimitetään tietäjäksi kolmetoista kertaa. Valinta tuntuu oudolta, kun tuolle samaiselle puhujalle on olemassa ilmaus *tutkija* ja tällä on yleensä myös nimi.

Päälle liimaamisen tekniikalla Uusikylä rakentaa erityisiä tyttökäsitteitä, kuten ”tyttöihmelapsia”, ja samassa tarkoituksessa tyttöä osoitellaan myös kursiiivilla. Ihmelapsiin liittyy monia mystisiä elementtejä, kuten sekin, että:

”Etenkin tytöille on tärkeää, että he löytävät taitavan yksityisopettajan, joka uskoo heidän kykyihinsä. Kun kaavamaiset rooliodotukset muuttuvat, voivat tyttöjenkin suoritusparantua.” (S. 28.)

Kirjaa lukevat naiset haasteaan pohtimaan myös erilaisia vastinpareja. Ollako älykäs vai sosiaalinen, alisuoriutuja vai täydellinen, sopeutuva vai kapinoiva, passiivinen vai aktiivinen, kaunis vai ruma. Näistä tytön on kuulemma valittava. Ainakin kaksikymmentä vuotta sitten Yhdysvalloissa.

Uusikylä rakentaa sukupuolta kaksinapaisena, vaihtoehdottomana ja suljettuna systeeminä. Rooli on kirjan keskeinen käsite, mutta sillä naislahjakkuuden problematiikka ei näytä avautuvan. Sukupuoliroolit tai roolityypit osoittautuvat käsitteellisesti heikoiksi. Naisten ja miesten sukupuolirooleja voidaan Uusikylän mielestä kuvata muun muassa instrumentaalisella ja ekspressiivisellä roolityypillä. Instrumentaalinen rooli on tavallinen johtavassa asemassa olevilla miehillä. Siihen kuuluvat itsevarmuus ja halu ottaa asiat hoitoonsa. Ekspressiiviset naiset taas ovat sovitteijoina ja emotionaalisen tuen antajina. Niinpä niin.

Kirja herättää monenlaisia ajatuksia, mutta en ole varma, ovatko ne kirjoittajan tarkoittamia. Koska sukupuoli ei ole yksilöllinen kysymys, se ei palaudu yksilöllisiin valintoihin tai taipumuksiin, toisin kuin kirjassa toistuvasti anne-

taan ymmärtää. Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen ilmiönä naislahjakkuus aukeaa kirjassa vain vaivoin. Koska tekstiin on pujahnut myös joku ”naistutkijoiden merkittävä pioneeri” rohkenen ihmetellä, miksi Uusikylä sivuuttaa kaiken sukupuolentutkimuksesta tai naistutkimuksesta kirjoitetun. Sukupuolen käsitteellistämiseen on olemassa monenlaista teoreetisointia ja tutkimustietoa, jota olisi voinut hyödyntää, kun naisteema nyt otettiin puheeksi. Miten ottaa sukupuoliero vakavasti puheeksi, miten etsiä vaihtoehtoisia ratkaisuja tai miten eroa purkaa, lienevät kysymyksiä, joita meidän kasvatustieteilijöiden olisi syytä pohtia. Haluan ajatella, että näitä kysymyksiä kirjassa tavoitellaan.

Naiset pääsevät puhumaan kirjan toisessa osassa, joka on ilman muuta antoisin osuus. Naisten puheista rakennetaan kymmenen lahjakkaan naisen omakuvaa, joita tiheä otsikointi taas hiukan häiritsee. Haastattelijat ovat olleet taitavia, muuten heille tuskin olisi asioita tällä tavalla kerrottu. Haastatteloita näyttää olleen useita, muuta heistä ei kerrota. Haastatellut naiset puhuvat lapsuudesta, koulusta, oppimisesta ja tyttönä olemisesta. Kertomusten tytöt kehittyvät erilaisia tekniikoita oman minuutensa rakentamiseksi ja pärjäämiseksi. Sinnikkäitä ja periksi antamattomia ollaan, usein myös perfektionismiin taipuvaisia. Puheen lomassa vartutaan aikuiseksi, opiskellaan, kamppaillaan, menestyttään, rakastutaan ja tullaan äidiksi. Menneitä lähestytään aikuisen ymmärryksellä. Miestulkinnat välitetään tekijän mukaan sillä, että annetaan naisten puhua omin sanoin. Kun naiset lopettavat, kukin vuo-

rollaan, Uusikylä lisää kertomuksiin ”lyhyet yhteenvedot ja tärkeimmät opetukset”. Ratkaisu vaikuttaa ristiriitaiselta, kun kirjoittaja aikaisemmin lupasi olla mestaroimatta naisten puheita.

Lahjakkuus ei näytä olevan se kategoria, jonka avulla naiset osaa mistaan ja taitojaan arvioivat. Virpi Hämeen-Anttila kertoo ennakkoon pohtineensa, uskaltaako edes ryhtyä lahjakkaaksi. Onneksi uskalsi, sillä tarina on hieno. Naisilta odotetaan nöyryyttä ja vaatimattomuutta, eikä tähän lahjakkuuden leima oikein sovi. Siitäkin huolimatta, että virallisella tasolla on usein oltava pätevämpi näyttääkseen yhtä pätevältä kuin mies. Liian usein käy myös niin, että miehet eivät kuuntele naisia, jos edes toisiaan. Uusikylä vetää Hämeen-Anttilan kertomuksesta johtopäätöksen:

”Korkeakouluissa, ja yhteiskunnassa yleensäkin, on syytä pohtia, onko oikeuksiaan vaativa nainen vain valanhimoinen, salakavala akka.” (S. 220.)

Yliopistolaisena ja naisena en tiedä, mitä tähän sanoisin. Myöhemmin Uusikylä vielä osoittelee, miten lahjakkaiden naisten ongelmista kertoo eräiden tutkijoiden mukaan se, että naislääkärit ja ”tiedenäiset” ovat keskimääräistä alttiimpia tekemään itsemurhan ja tulemaan riippuvaisiksi alkoholista ja huumeista (s. 237–238). Näin siis mennään.

Kun naiset pohtivat lahjakkuutta, he puhuvat monimutkaisesta kysymysten vyyhdistä, kerrostuneista ennakkoluuloista ja arvostuksista, sirpaleisesta tiedosta, monenlaisista pyrkimyksistä, uteliaisuudesta ja haavoittuvuudesta.

Ollaan samanaikaisesti aktiivisia monella elämänalueella, ja näin

ehkä opitaan varaamaan rinnakkaisia muistipaikkoja aivoissa, Riitta Smeds pohtii.

Kun lapsia pyörii koko ajan työn ja uran rinnalla, naiset ovat pakotettuja rinnakkaisprosessointiin. Elämän täyteys ja rikkaus syntyvät siitä, kun on monta päämäärää. Naisten notkeus ilmenee monella tavalla ja motivaatiota syntyy siitä, että jokin motivoi. Tai ehkä lahjakkuus on uskottavuutta, kykyä hallitua ja tiettyä ehdottomuutta, kuten Merja Larivaara arvioi.

Kirjan alkupuolella tarjottu tulkinta-apu osoittautuu riittämättömäksi naisten puheita kuunnellessa. Ajateltuja asioita ei selitetä syndroomilla tai komplekseilla. Naiset antavat piutpaut kirjassa usein tarjotulle Tuhkimo-kompleksille. Kukaan ei usko enää prinsseihin ja heidän valkoiisiin ratsuihinsa. Itse on tehtävä töitä. Eikä kirjan naisia näytä vaivaavan alisuoriutumissyndroomaakaan (s. 231). Luovuus on sitä, että pistää tuulemaan, naiset tietävät. Ei riitä, että on vain idea. Eikä karismaattisen naisen tarvitse olla hauskanäköinen, mikäli hänellä on vahva sisäinen elämä, lisää Eila Hiltunen. Hiltusen kokemuksen mukaan miehet pelkäävät aivan hirveästi naisen lahjakasta, oikukasta ja ehkä käsittämättömää puolta (s. 82).

Kirjassa haastatellut naiset eivät usko, että naisten ja miesten lahjakkuudessa on olennaisia, saati geneettisiä eroja. Naislahjakkuuden myytit eivät ole elinvoimaisia. Kun ovet avataan, keinotekoiset sukupuolirajat kyllä poistuvat. Erilaisia pieniä valintoja tehdään koulussa jo hyvin varhaisessa vaiheessa, niinpä sosiaalinen konteksti, jossa kasvetaan, ratkaisee monia asioita. Suuria, tulevaisuutta koskevia pää-

töksiä tehdään kasaantuvien pienten valintojen varassa. Yhä useammin ollaankin tilanteessa, jossa nainen on korkeammin koulutettu kuin mies (s. 167–168).

Tekniikka ja teknologia ovat monista kulttuurisista ja historiallisista syistä johtuen määrittäneet miesten alueiksi. Myös Uusikylä ottaa asiaan kantaa ja maalaillee, miten ”tiedenaisten” määrän kasvaessa myös naiset voivat tulevaisuudessa ehkä useammin kertoa hetkestä, jolloin matematiikan kauneus aukeni heille tai fyysisen salat täyttivät koko mielen (s. 108). Runsas sata sivua myöhemmin hän tosin näyttää kääntyvän toiselle kannalle ja tekee lukijan olon tukulaksi: ”

On syytä pohtia, onko sukupuolten välillä sittenkin eroja, joitten poistaminen on vaikeaa ja tarpeetonta. Kun pojat ovat ylivoimaisesti enemmän kiinnostuneita tietotekniikasta kuin tytöt, eikä olisi aivan yhtä arvokasta, että tytöt suuntaisivat kiinnostustaan niille aloille, joita he pitävät itselleen tärkeinä.” (S. 233.)

Päätely on ristiriitaista, eikä naisten puhe tue Uusikylän tulkintoja.

Naislahjakkuus osoittautuu Uusikylän kirjassa monin tavoin ongelmalliseksi käsitteeksi. Eikä asiaa näytä auttavan, vaikka kirjoittaja tekee jalkapalloilijasta naisjalkapalloilijan ja tutkijasta tiedenaisten. Esimerkiksi Merja Larivaara kertoo, ettei häntä ole koskaan tituleerattu naisnäyttelijäksi tai naislaulajaksi, eikä hän edes pidä tuosta nais-etuliitteestä (s. 106). Virpi Hämeen-Anttilankaan valintoja ei ole säädellyt se, että hän on nainen. Eikä lentäjä halua olla naislentäjä.

Mutta Uusikylä ei kuuntele, mitä naiset puhuvat. Lopuksi hän koostaa kymmenen naisen omakuvan

keskeiset piirteet taulukkomuotoiseksi koosteeksi. Kertomukset eivät kuitenkaan mahdu Uusikylän laattikkoon. Otan esimerkiksi viimeisen sarakkeen, ”Naisten tasa-arvo Suomessa”, johon on koottu naisten käsitykset tasa-arvosta ulottuvuudella: ”hyvä / puutteita / ei tietoa”. Tällainen ei tee oikeutta naisten kertomuksille.

Kirjan loppuosan päättelyä on vaikea seurata. Tekijä lupasi esittää täällä oman näkemyksensä siitä, mikä lahjakkuudessa ja erityisesti naislahjakkuudessa on olennaista ja tärkeää. Loppulukuun juoksutetaan kuitenkin uusia aineistoja, kirjoittaja hyppää asiasta yhdeksänteen ja rönsyilee. Kirja on sisäisesti ristiriitainen ja naislahjakkuuden analyysi osoittautuu kovin ohueksi. Jää vaikutelma, että naiset ja tiedemies elävät eri todellisuuksissa.

Sitten Uusikylä huolestuu pojista ja ajautuu puolustuskannalle:

”Ei kuitenkaan pitäisi langeta siihen, että pojille ryhdyttäisiin kostamaan menneiden sukupolvien synnit unohdalla heidän tarpeensa ja oikeutensa toteuttaa lahjojaan. Monet pojat ovat Suomessakin tippumassa yhteiskunnan rattailta, koska heidän lahjojaan ei huomata tai arvosteta. Näyttää siltä, että pojat ja miehet ovat tulevaisuudessa hätää kärsimässä, jos heidän kykyjään ja koulumenestystään vertaillaan objektiivisten mittauksen avulla tyttöjen ja naisten vastaaviin saavutuksiin.” (S. 237.)

Nyt lukija kaipaisi tulkinta-apua, varsinkin kun luvun otsikona on ”Miten työstä kasvataan viisas nainen?”. Huolellisempi toimitustyö olisi tehnyt kirjasta monin paikoin luettavamman. Myös toistoa on paljon ja huuto-merkkejä liikaa.

Koska kirjan aiheena on naislahjakkuus, lukija orientoituu sen mukaisesti, ja siksi Uusikylän argumentit hämmentävät:

”Lieneekö yhä niin, että tytöt piilottavat älykkyytensä ja kykynsä siksi, että kelpaisivat nuorille miehille paremmin? Kätkevätkö tytöt rationaalisen puolen itsestään ja tuovat voimakkaammin esiin tunteitaan?” (S. 229.)

Kirjassa haastatellut naiset eivät ottaneet älykkyyden piilottamista ja miehille kelpaamista puheeksi. Sen sijaan Aino Kallas nosti asian esille satiirissaan *Nainen jolla oli aivot* vuonna 1912. Naiseuden ja intellektuaalisuuden yhdistäminen on ollut, ja näyttää edelleen olevan, hankala asia.

Kallas pohti naisena olemista, naisen tehtäviä ja mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Myös tuon ajan tiedemiehillä oli nimittäin omat käsityksensä naisen olemuksesta ja tehtävästä. Siinä samalla Kallas myös arvioi häneen naisena kohdistuneita odotuksia ja paineita sekä aikansa tieteellistä naiskuva.

Mutta mikä tärkeintä: tarinan nainen säilytti aivonsa ja pysyi naisena, vaikka se oli todistettu tieteellisesti mahdottomaksi. Kallas epäili, että ehkäpä naisella ei alunperin aivoja ollutkaan, vaan hän oli saanut ne lahjaksi joltakulta tai ehkä perinyt kuolleelta mieheltään. Silä miehillä kun on tapana joskus lahjoittaa naisille tällaisia antimia, samoin kuin antaa helmiketjuja ja kultakoruja.

Ja totta vie, kyllä satiirin nainen olisi kieriskellyt heikkomuuden hekumassaan, jos vain olisi siihen aivoiltaan pystynyt. Epäilen, että Uusikylän kirjassa naisille kävi samalla tavalla.

Kirjoittaja on dosentti ja yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.